

Tomasz GOSLAR

Mieczysław F. PAZDUR

Instytut Fizyki Politechniki Śląskiej
w Gliwicach ^{10}Be : JEGO POZNANIE I ZASTOSOWANIA

Streszczenie. W artykule przedstawiono współczesny stan wiedzy w zakresie badań podstawowych i zastosowań kosmogennego izotopu ^{10}Be . Dzięki wartości czasu połowicznego zaniku, wynoszącej ok. $1.5 \cdot 10^6$ lat izotop ten budzi szczególne zainteresowanie w geochronologii, gdyż może wypełnić lukę między metodą radiowęglową a metodami K/Ar, Rb/Sr itp. Opisano metody detekcji i pomiary przekrojów czynnych na produkcję ^{10}Be w różnych reakcjach oraz omówiono mechanizmy naturalnej produkcji ^{10}Be w przyrodzie. Przedyskutowano zastosowanie ^{10}Be w badaniach osadów morskich, lodu arktycznego i meteorytów.

1. WSTĘP

Pod wpływem promieniowania kosmicznego w atmosferze powstają radioaktywne izotopy berylu: ^7Be i ^{10}Be . ^7Be przekształca się drogą wychwytu K w ^7Li , przy czym ok. 12% przemian zachodzi na poziom wzbudzony 477 keV, a przejściu stąd do stanu podstawowego towarzyszy emisja γ . Okres połowicznego rozpadu ^7Be wynosi ok. 53 dni. ^{10}B jest czystym źródłem β ; maksymalna energia w widmie $E_{\text{max}} = 555$ keV. Okres połowicznego rozpadu jest tu rzędu 10^6 lat [1].

^{10}Be jest jedynym z długo żyjących izotopów, które mogą być wytworzone z dwóch najbardziej obfitych pierwiastków atmosfery - tlenu i azotu. Po wytrąceniu z atmosfery jest on magazynowany w geochemicznych rezerwuarach, takich jak osady morskie lub lód polarny. Jeśli osady te nie podlegały zaburzeniom, koncentracja ^{10}Be może dostarczać "zapisu" powstawania osadów w przeszłości aż do wielu milionów lat wstecz. Z drugiej strony, jeśli uda się zmierzyć wiek osadu inną metodą, ^{10}Be może być użyty jako wskaźnik zmian w natężeniu promieniowania kosmicznego.

^{10}Be wraz z ^{26}Al może być także pożyteczny w badaniu meteorytów. Są to jedyne długo żyjące izotopy powstające w krzemie, tlenie i magnezie - najbardziej obfitych składnikach meteorytów. W związku z różnymi szybkościami tworzenia ^{10}Be i ^{26}Al w tym materiale i w atmosferze możliwe jest użycie tych izotopów przy oszacowaniu stopnia osadzenia na powierzchni Ziemi materiału pochodzenia obcego.

Aby w pełni wykorzystać powyższe możliwości, konieczna jest znajomość okresu połowicznego rozpadu ^{10}Be i szybkości tworzenia ^{10}Be z różnych pierwiastków.

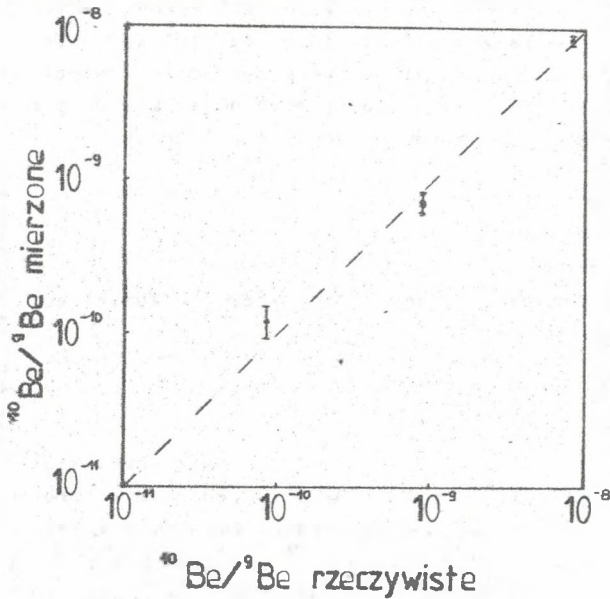
2. METODY DETEKCJI ^{10}Be

Pierwsza, tzw. radiochemiczna metoda pomiaru ilości ^{10}Be polegała na bezpośrednim pomiarze jego aktywności w liczniku gazowym β . Aktywności te są bardzo niskie i konieczne jest stosowanie liczników o minimalnym tle. Najlepsze liczniki pozwalają obecnie na detekcję ilości $\sim 10^{10}$ atomów ^{10}Be [2].

Innym sposobem jest stosowana od 1972 r. przez Raisbecks i Yiu [3] metoda separacji izotopów. Jony BeCl^+ są tu zbierane na foliach Al, przy czym na pozycji odpowiadającej $^7\text{BeCl}^+$ folia ma kształt umożliwiający bezpośredni pomiar aktywności w licznikiem scyntylicyjnym, a aktywność folii zawierającej $^{10}\text{BeCl}^+$ wyznacza się przy użyciu licznika gazowego. Jedną z głównych niedoskonałości tej metody jest zanieczyszczenie folii zawierającej $^{10}\text{BeCl}^+$ przez jony $^7\text{Be}^{19}\text{F}_2^+$ powstającego wskutek niedostatecznej czystości CCl_4 przepływającego przez separator. W obu powyższych metodach konieczna jest poza tym znajomość okresu połowicznego rozpadu ^{10}Be .

Zastosowanie spektrometru masowego do określenia ilości ^{10}Be Yiu [4]) pozwala nie brać pod uwagę wartości $T_{1/2}$, wadą jednak tej metody jest interferencja z cząstkami o bardzo podobnej masie (np. ^{10}B) lub z ogonami pochodzącymi od pików bardziej obfitych izotopów, bądź cząstek stabilnych.

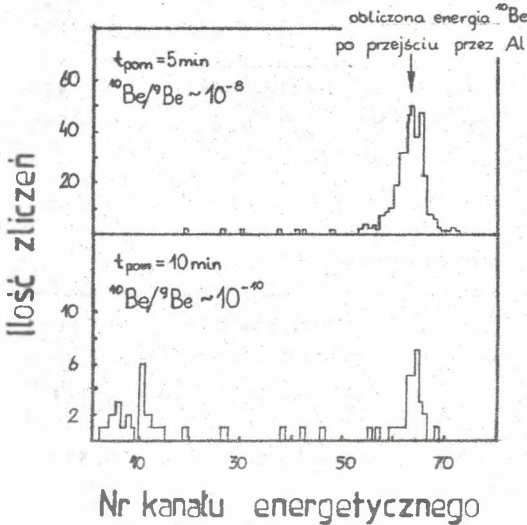
Trudności te pozwoliła ominąć metoda akceleratorowa. Pierwszą pracę dotyczącą takich pomiarów zawartości izotopów opublikował Müller [5]. Do pomiarów zawartości ^{10}Be metodę tę zastosowali Raisbeck i Yiu [6]. Wykonali oni pomiary na próbkach BeO spreparowanych ze zmieszanych roztworów wodnych o znanych zawartościach ^{10}Be i ^9Be (w stosunku $\sim 10^{-8} + 10^{-10}$). Płytka ze spiekanej proszku BeO była mocowana tak, że jony ze źródła neonowego trafiały w nią, wybijając jony berylu. Jony $^{20}\text{Ne}^{4+}$ służyły do pierwotnego dostrojenia cyklotronu. Natężenie prądu jonów $^9\text{Be}^{2+}$ było ~ 100 nA, energia wyjściowa ~ 30 MeV, a czas pojedynczego pomiaru - 10 min. Przełączenie pomiędzy ^9Be a ^{10}Be odbywało się przez zmianę częstości pola elektrycznego. Optymalizacji parametrów dokonywano dzięki strumieniowi ^{10}B o intensywności $\sim 10^6$ /s. Ostatnią poprawką była zmiana pola głównego w stosunku odpowiadającym różnicy mas ^{10}Be i ^{10}B (6×10^{-5}). Zmierzona zdolność rozdzielcza wyniosła 1.1×10^{-6} FWHM, co nie daje całkowitego oddzielenia od ^{10}B , jednak likwiduje interferencję od $^{20}\text{Ne}^{4+}$. Jony ^{10}Be były zliczane w detektorze $\text{Si}(\text{Li})$ montowanym wewnątrz komory reakcyjnej. Osobno zliczano jony ^9Be . W celu oddzielenia ^{10}Be od ^{10}B stosowano filtr z ok. 13 mg/cm^2 folii Al absorbującej cały bor. Uzyskane wyniki przedstawia ryc.1.

Rys. 1. Wyniki akceleratorowych pomiarów zawartości ¹⁰Be [6]

Autorzy zalecili na przyszłość wykonywanie pomiarów względem standardu. Nie wykonano tu pomiaru dla próbki nie zawierającej ¹⁰Be, nie można więc dokładnie określić czułości metody. Jednak biorąc pod uwagę minimalny użyty stosunek ¹⁰Be/⁹Be = 8.5 × 10⁻¹¹ i fakt, że zużyto ok. 1 mg próbki

można szacować, że zawartość ¹⁰Be wynosiła ok. 2 × 10⁹ atomów. Niskie tło (rys. 2) wskazuje jednak, że granicę tę można przesunąć o 1-2 rzędy wielkości, a zastosowanie teleskopu ΔE/Δx,E zamiast folii Al może pozwolić na osiągnięcie czułości ~ 10⁷ atomów ¹⁰Be. Jest to o 3 rzędy mniej niż dla najlepszych liczników [2]. Nawet jednak czułość ~ 10⁹ atomów daje możliwość badania starszych próbek bądź zmniejszenia wymaganej ilości próbki. I tak np. szacuje się, że w profilu osadu oceanicznego o średnicy 10 cm pomiary ze zdolnością rozdzielczą 10³ lat będą moż-

Rys. 2. Rejestrowane detektorem Si(Li) widma energii cząstek z cyklotronu, ustawionego na ¹⁰Be²⁺ [6]

liwie do $8 \cdot 10^6$ lat wstecz. Natomiast dla lodów arktycznych, wobec faktu, że najgłębsze profile dają niezaburzony zapis do ok. 10^5 lat wstecz uzyskana rozdzielczość byłaby ~ 20 lat. W pierwszym przykładzie metoda ^{10}Be może być pomocna w badaniach zmian pola geomagnetycznego, a w drugim - zmian aktywności Słońca (wobec jej wpływu na produkcję ^{10}Be).

3. CZAS POŁOWICZNEGO ZANIKU

Do roku 1972 powszechnie przyjmowano za okres połowicznego rozpadu ^{10}Be wartość:

$$T_{1/2} = (2.7 \pm 0.4) \times 10^6 \text{ lat}$$

wyznaczoną jeszcze przed 1952 r. [1]. W 1972 r. Raisbeck i Yiou [7] badali przekroje czynne reakcji $^{12}\text{C}(p,3p)^{10}\text{Be}$ przy energiach protonów 150 i 600 MeV. Stosunek ilości (H) powstałych jąder ^7Be i ^{10}Be mierzono w spektrometrze masowym. Stąd $\frac{G(10)}{G(7)} = \eta \frac{H(10)}{H(7)} e^{-\lambda t}$, gdzie η - czynnik związany ze spektrometrem; $e^{-\lambda t}$ - poprawka na rozpad ^7Be . Dla tych samych reakcji przekroje czynne wyznaczone również przy użyciu separatora izotopów. W tym przypadku $\frac{G(10)}{G(7)} = \frac{A(10) T(10)}{A(7) T(7)}$, gdzie A i T oznaczają odpowiednio aktywności i czasy połowicznego zaniku. Zakładając oczywistą niezależność stosunku $\frac{G(10)}{G(7)}$ od metody pomiaru i przyjmując $T(7) = 53.5$ dni wyznaczono $T(10)$ (tabela 1). Zgodność obu wyników jest bardzo dobra, mimo wyraźnej różnicy dla $\frac{H(10)}{H(7)}$. Autorzy przyjęli, że:

$$T_{1/2}(^{10}\text{Be}) = (1.5 \pm 0.3) \times 10^6 \text{ lat}$$

Wartość ta uznawana jest do dzisiaj za poprawną. Na podstawie literatury należy przypuszczać, że w późniejszych latach pomiarów $T_{1/2}$ nie wykonywano.

Tabela 1

Pomiary okresu połowicznego rozpadu ^{10}Be

E_p [MeV]	$\frac{H(10)}{H(7)}$	$A(10)$ [10^{-3} dps]	$A(7)$ [10^6 dps]	$T(10)$ [10^6 lat]
150	0.070 ± 0.007	8.6 ± 0.8	1.02 ± 0.05	1.6 ± 0.3
600	0.21 ± 0.02	29 ± 3	1.06 ± 0.05	1.5 ± 0.3

4. PRZEKROJE CZYNNE

Pierwsze pomiary przekrojów czynnych reakcji dających ¹⁰Be wykonali w 1964 r. Honda i Lal [8]. Odpowiednią tarczę bombardowano tu protonami o energiach 730 i 220 MeV, po czym zawartości ⁷Be i ¹⁰Be wyznaczono mierząc ich aktywności odpowiednio kryształem NaJ i gazowym licznikiem β. Okazało się jednak, że duża początkowa aktywność ⁷Be przesłaniała aktywność ¹⁰Be i należało odczekać kilkanaście miesięcy do całkowitego zaniku promieniotwarcia ⁷Be. Otrzymane wyniki przedstawia tabela 2 (pomiar 6(7) wykonano wcześniej inną metodą). Względny przekrój czynny dla węgla jest wyraźnie mniejszy niż dla Fe i CN₃O. Reakcja ¹²C(p,3p)¹⁰Be jest mniej prawdopodobna niż ¹⁴N(p,4pn)¹⁰Be lub ¹⁶O(p,5p2n)¹⁰Be.

Tabela 2
Pierwsze pomiary przekrojów czynnych reakcji dających ¹⁰Be

Tarcza	Fe(1)	Fe(2)	C	CN ₃ O
E _p [MeV]	730	730	220	220
$\frac{6(10)}{6(7)}$	0.39 ± 0.08	0.40 ± 0.11	0.21 ± 0.06	0.4 ± ⁺ 0.2
σ(10) [mb]	1.1 ± 0.3	1.2 ± 0.4	1.8 ± 0.6	4 ± 2

Yiou [4] badał metodą spektrometrii masowej przekroje czynne reakcji protonów o energiach 150 i 600 MeV z jądrami tlenu uzyskując wartości $\frac{6(10)}{6(7)}$ o rząd wielkości mniejsze niż szacowane z pomiarów dla CN₃O [8]. Fontes i in. [10] mierzyli tą samą metodą przekroje czynne dla węgla i protonów o energiach 150 i 600 MeV uzyskując dla $\frac{6(10)}{6(7)}$ odpowiednio 0.09 ± 0.01 i 0.25 ± 0.02. Jung i in. [11] zmierzili przekroje czynne reakcji ¹²C i ¹⁴N z cząstkami o energii 90 MeV. Ich wyniki, wynoszące odpowiednio 1.5 ± 0.6 mb i 9.2 ± 2.7 mb, nie mają większego znaczenia dla problemu produkcji ¹⁰Be w atmosferze. Amin i in. [12] przeprowadzili pomiary dla tlenu metodą podobną do opisanej w [8]. Otrzymane wartości są 3-4 razy większe niż wyznaczone przez Yiou [4]. W 1972 r. Raisbeck i Yiou [3] przedstawili wyniki pomiarów przekrojów czynnych dla Mg, Si i N oraz przeprowadzili dyskusję wcześniejszych pomiarów przekrojów czynnych. W swoich pomiarach stosowali metodę separacji izotopów, która nie wymaga długiego czasu oczekiwania na rozpadnięcie ⁷Be. Autorzy doszli do wniosku że rozbieżności pomiędzy wynikami otrzymanymi metodą radiochemiczną a metodami spektrometrii lub separacji izotopów wynikły z przyjęcia niewłaściwej wartości T_{1/2}(¹⁰Be) (2.7 zamiast 1.5 mln lat), fałszującej wyniki

radiochemiczne. Pierwotnie uzyskane i poprawione przez nich wartości stosunku $\frac{6(10)}{6(7)}$ przedstawia tabela 3.

Tabela 3

Przekroje czynne reakcji na tworzenie ^{10}Be

Tarcza	E_p [MeV]	Metoda	$\frac{6(10)}{6(7)}$ opublikowane	$\frac{6(10)}{6(7)}$ poprawione	Literatura
C	220	a	0.21 ± 0.06	0.12 ± 0.04	[8]
C	150	b	0.09 ± 0.01		[10]
C	600	b	0.25 ± 0.02		[10]
C	(220) ¹	b		(0.14 ± 0.03)	[10]
CN ₃ O	220	a	0.4 ± 0.2	0.24 ± 0.13	[8]
N	220	a		0.38 ± 0.20^2	[8]
N	150	c	0.10 ± 0.03^3		[3]
N	600	c	0.18 ± 0.06^3		[3]
N	(220)	c		$(0.12 \pm 0.04)^3$	[3]
O	135	a	0.19 ± 0.01	0.11 ± 0.02	[12]
O	550	a	0.32 ± 0.02	0.18 ± 0.04	[12]
O	150	b	0.07 ± 0.02		[4]
O	600	b	0.09 ± 0.03		[4]
				$6(10)$ [mb]	
Mg	600	c	0.19 ± 0.04	1.3 ± 0.4	[3]
Si	600	c	0.13 ± 0.05	0.7 ± 0.3	[3]
VN	600	c	0.20 ± 0.05		[3]
VN	150	c	0.11 ± 0.03		[3]

¹ wartości w nawiasach wyznaczone przez ekstrapolację do odpowiedniej energii;

² azacowane z CN₃O;

³ azacowane z VN;

a - radiochemiczna; b - metoda spektrometrii masowej; c - metoda separacji izotopów.

5. PRODUKCJA ^{10}Be

5.1. ^{10}Be w materiale księżycowym i meteorytach

Początkowo sądzono, że za tworzenie ^{10}Be w tych materiałach odpowiedzialny jest głównie tlen, gdyż jego masa najmniej się różni od masy berylu. Co więcej, brak zgodności między zawartością ^{10}Be znalezionej w

meteorytach a obliczoną z małych przekrojów czynnych dla tlenu był argumentem wysuwany przeciwko prawdziwości przekrojów czynnych. Raisbeck i Yiu [3] zasugerowali, że założenie to nie musi być słuszne, gdyż:

- w produkcji ^{10}Be oprócz pierwotnych protonów mogą mieć udział cząstki wtórne, np. wysokoenergetyczne neutrony;
- ^{10}Be może być tworzony z innych jąder, np. Mg, Si, Fe.

Dla protonów o energii 600 MeV przekroje czynne w Si i Mg są praktycznie takie same jak w O. Dla wyższych energii ich wartości prawdopodobnie rosną i mogą być 1.5-2 razy większe niż w tlenie. Udział neutronów w produkcji ^{10}Be nie był dotychczas badany.

5.2. ^{10}Be w pyłe kosmicznym

Ponieważ cząstki pyłu kosmicznego są drobne ($0.1\pm 1000\ \mu\text{m}$), udział cząstek wtórnych w tworzeniu ^{10}Be jest tu, w przeciwieństwie do meteorytów, mały. Tak więc ^{10}Be rzeczywiście odzwierciedla procesy produkcji pod wpływem protonów pochodzenia galaktycznego lub słonecznego. Trudności stwarza ucieczka atomów ^{10}Be z małych cząstek pyłu związana z efektem odrzutu. Przy szacowanej średniej energii odrzutu ~ 5 MeV zasięg atomów ^{10}Be w materiale pyłu kosmicznego wynosi bowiem ok. 8 μm . Zmniejszenie ilości ^{10}Be polepszałoby, na szczęście, możliwość rozróżnienia pyłu kosmicznego i materiału ziemskiego w oparciu o stosunek $^{26}\text{Al}/^{10}\text{Be}$.

5.3. ^{10}Be w atmosferze

Strumień protonów wysokiej energii, oddziałując ze składnikami atmosfery, daje szereg wtórnych cząstek. Ich średnia droga swobodna jest w porównaniu z grubością atmosfery mała, tak więc tworzy się pewien stan równowagi, w którym widma energetyczne cząstek nie zależą od wysokości. Ponieważ neutrony oddziałują głównie przez reakcje jądrowe, podczas gdy cząstki naładowane są hamowane w procesie jonizacji, w stanie ustalonym w strumieniu cząstek dominują neutrony o energiach < 500 MeV. Ponieważ azot stanowi prawie 80% atmosfery, głównym procesem, w którym powstaje ^{10}Be , jest reakcja neutronów średniej energii (50 ± 500 MeV) z jądrami azotu. Przekroje czynne na reakcje z neutronami nie były dotychczas mierzone.

Na podstawie pomiarów Hondy i Lala [8] Lal i Petera [13] teoretycznie określili stosunek całkowitej produkcji $\frac{^{10}\text{Be}}{^{7}\text{Be}}$ w atmosferze jako ~ 0.5 , co daje $4.5 \times 10^{-2} \frac{\text{at}}{\text{cm}^2 \times \text{s}}$ ^{10}Be . Pomiar koncentracji ^{10}Be w osadach morskich łącznie z niezależnymi określeniami szybkości osadzania pozwoliły Aminowi [14] określić stosunek produkcji $\frac{^{10}\text{Be}}{^{7}\text{Be}}$ jako ~ 0.3 . Różnica może tu wynikać z nieuwzględnienia w [13] reakcji $^{14}\text{N}(n,3p2n)^{10}\text{Be}$, która może mieć zupełnie inny przekrój czynny niż reakcja $^{16}\text{O}(p,5p2n)^{10}\text{Be}$. Wynik Amina uzyskano jednak przy użyciu błędnej wartości $T_{1/2}$. Poprawiony przez Rais-

becka i Yiu [3] stosunek produkcji $\frac{^{10}\text{Be}}{7\text{Be}}$ wynosi ~ 0.2 . Odpowiadająca mu szybkość produkcji $-(1.8 \times 10^{-2} \text{ at } \frac{^{10}\text{Be}}{\text{cm}^2 \times 2})$ jest później cytowana w pracy Amina [15]. Najnowszą wartość podaje Somayaajulu [16] $- 1.5 \times 10^{-2} \text{ at } \frac{^{10}\text{Be}}{\text{cm}^2 \times \text{s}}$. Ponieważ nie są one zgodne z obliczeniami wynikającymi z reakcji $p \rightarrow n$, na ich potwierdzenie trzeba poczekać do zmierzenia przekrojów czynnych reakcji $n \rightarrow n$.

Problem szybkości produkcji ^{10}Be w atmosferze jest ważny z punktu widzenia określenia stopnia osadzenia materiału pochodzenia kosmicznego na Ziemi. I tak np. Lal i Venkatavaradan [17], używając wczesnych określeń stosunku $\frac{^{10}\text{Be}}{7\text{Be}}$, wyznaczyli z pomiarów $\frac{^{26}\text{Al}}{^{10}\text{Be}}$ szybkość osadzenia $10^{-6}-10^{-7}$ kg materiału kosmicznego dziennie. Yokohama [18], przyjmując znacznie mniejsze, zmierzone spektrometrycznie przekroje czynne, stwierdził na podstawie własnego oszacowania szybkości produkcji ^{10}Be , że nie ma wyraźnych dowodów na przyływ wyżej wymienionego materiału. Do wyjaśnienia tej kontrowersji również wymagane są pomiary z neutronami

6. BADANIA OSADÓW MORSKICH I LODÓW ARKTYCZNYCH PRZY UŻYCIU ^{10}Be

Obecność ^{10}Be w osadach oceanicznych została po raz pierwszy stwierdzona przez Arnolda [19] i Goła i in. [20] w latach 1956-57. W badaniach osadów morskich ^{10}Be był stosowany po raz pierwszy przez Amina [21, 22]. Jednak dopiero w 1975 r. podjął Amin badania [15] porównujące wyniki uzyskane metodą ^{10}Be z metodami $\frac{^{230}\text{Th}}{^{232}\text{Th}}$ i geomagnetyczną. Zbadano 5 profili z dna Pacyfiku i Oceanu Indyjskiego. Z każdego profilu pobrano po kilka próbek. Szybkości osadzenia obliczono wykorzystując ogólny związek:

$$C_x(t) = \frac{P_x(t)}{S_x(t)} \exp\left(-\frac{\lambda x}{S_x(t)}\right), \quad (1)$$

gdzie:

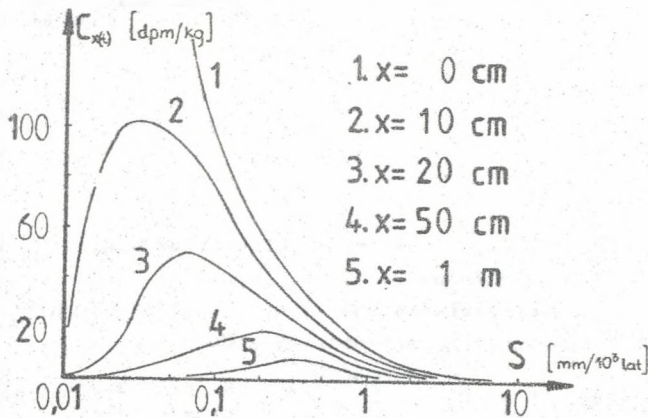
- $C_x(t)$ - koncentracja ^{10}Be na głębokości x , osadzonego t lat wstecz;
- $P_x(t)$ - szybkość wytrącania atomów ^{10}Be z atmosfery;
- $S_x(t)$ - szybkość sedymentacji na dnie oceanu;
- λ - stała rozpadu ^{10}Be .

w postaci uproszczonej przez założenie stałości P i S w czasie:

$$C_x(t) = \frac{P}{S} \exp\left[-\frac{\lambda x}{S}\right]. \quad (1a)$$

Zależność 1a przedstawiono graficznie na rys. 3. Przyjęto tu, że $P = 1.8 \times 10^{-2} \text{ at } \frac{^{10}\text{Be}}{\text{cm}^2 \times \text{s}}$. Wyznaczone z pomiarów ^{10}Be , z metody $\frac{^{230}\text{Th}}{^{232}\text{Th}}$ i metody

Rys. 3. Zależność koncentracji ^{10}Be (C) od szybkości osadzenia (S) dla różnych głębokości pod powierzchnią ziemi (x) [15]

geomagnetycznej wartości szybkości akumulacji są zgodne dla 4 profili. Niezgodność wyników dla piątego profilu przypisuje się raczej błędowi metody torowej. Szybkość sedymentacji S waha się w granicach $1 \frac{\text{mm}}{1000 \text{ lat}}$.

Pierwszym zastosowaniem cyklotronowej metody detekcji ^{10}Be były pomiary Raisbecka i in. [23] koncentracji ^{10}Be w lodzie antarktycznym. Użyto tu ok. 10 dm^3 lodu, podczas gdy jedyny wcześniejjszy pomiar dla lodu z Grenlandii McCorkell i in. [24] wymagał 10^6 dm^3 lodu. Roztopiony lód przeprowadzany był przez żywicę wymieniającą kationy. W laboratorium przeprowadzono ekstrakcję Be dodając $4 \text{ mg } ^7\text{Be}$ jako nośnika. Średnia z dwóch pomiarów zawartość ^{10}Be w lodzie wynosi $2.6 \times 10^{-4} \frac{\text{at } ^{10}\text{Be}}{1 \text{ g lodu}}$.

Metodę cyklotronową zastosowano również w pracy Raisbecka i in. [25] dotyczącej czasu przebywania (τ) i rozkładu przestrzennego ^{10}Be w oceanie. Jedną z pierwszych na ten temat jest praca Merilla i in. [26]. Stwierdzono w niej, że czas przebywania ^9Be w oceanie jest rzędu wielu setek lat, i sugerowano, że podobnie jest dla ^{10}Be . Yokohama i in. [27] wykazali, że czas ten jest w rzeczywistości o rząd wielkości dłuższy. Znajomość τ jest ważna np. w badaniach zmian w produkcji ^{10}Be (zmiany szybsze nie będą wyraźnie widoczne w osadach). Dla rozkładu przestrzennego ważne jest, że dopływ ^{10}Be do oceanu nie jest jednorodny (zależy np. od szerokości geograficznej), jednak w warstwie powierzchniowej oceanu zachodzi wyrównywanie koncentracji ^{10}Be . Czas przebywania w tej warstwie τ_s określa stopień tłumienia niejednorodności w rozkładzie przestrzennym ^{10}Be . Zbadane w pracy [25] dwie próbki wody dały wartość średniej koncentracji ^{10}Be w powierzchniowej warstwie oceanu - $740 \frac{\text{at}}{\text{g}}$. Początkowo obliczono, że 600 lat jest górną granicą τ , jeśli jednak weźmie się pod uwagę możliwość zmniejszenia powierzchniowej koncentracji ^{10}Be w wyniku aktywności biologicznej, tzw. zmiatanie, zawartość ^{10}Be (a więc i τ) w głębokich wodach może

być o wiele większe. Autorzy zaproponowali prosty model pudełkowy prowadzący do wzoru:

$$\tau_s = \frac{C_s h}{Q + wC_d} \quad (2)$$

gdzie:

C_s, C_d - koncentracje ^{10}Be na powierzchni i w głębi oceanu;

Q - dopływ ^{10}Be do oceanu;

w - szybkość przemieszczania mas wodnych z głębi na powierzchnię;

h - głębokość powierzchniowej warstwy wody.

Przyjmując $C = 740 \frac{\text{at}}{\text{g}}$, $h = 100 \text{ m}$, $Q = 1.5 \times 10^{-2} \frac{\text{at}}{\text{cm}^2 \text{xs}}$ [16] i zaniedbując drugi składnik w mianowniku otrzymuje się $\tau_s = 16 \text{ lat}$. Wynik ten jest

porównywalny z czasem całkowitego mieszania wody w warstwie powierzchniowej, co wskazywałoby, że zmieszanie nie zachodzi. Słuszne byłoby wówczas założenie, że koncentracja ^{10}Be w głębi oceanu nie jest większa od koncentracji powierzchniowej. Jeśli jednak weźmiemy pod uwagę typową wartość

" w " w Pacyfiku - $4 \frac{\text{m}}{\text{rok}}$ [28] i dodatkowo przyjmiemy, że koncentracja ^{10}Be w głębi oceanu jest 10 razy większa od powierzchniowej (co daje $\tau \sim 6000$

lat), uzyskamy $\tau_s = 2 \text{ lata}$. Ten czas byłby w rzeczywistości czasem przebywania ^{10}Be w warstwie powierzchniowej wody ze względu na zmieszanie. Autorzy wymieniają dodatkową przesłankę na to, że zmieszanie faktycznie zachodzi. Z porównania koncentracji ^{10}Be w wytrąconym do oceanu materiale

o $5000 \frac{\text{at}}{\text{g}}$ ($1.5 \times 10^{-2} \frac{\text{at}}{\text{cm}^2 \text{xs}} \times 100 \frac{\text{cm}}{\text{rok}}$), zmierzonej koncentracji w lodzie antarktycznym $20000 \frac{\text{at}}{\text{g}}$ [25] (podobną wartość wyznaczono w [24]) i wartości

$60000 \frac{\text{at}}{\text{g}}$ zmierzonej dla wody deszczowej (nie opublikowane) wynika, że

musi istnieć proces usuwający ^{10}Be z wody powierzchniowej w czasie krótszym niż ogólny czas przebywania wody w tej warstwie. Autorzy podkreślają,

że 16 lat jest w rzeczywistości całkowitym czasem przebywania atomów ^{10}Be w warstwie powierzchniowej i on powinien decydować o stopniu wymieszania

tego izotopu. Wartość ta nie jest jednak zupełnie pewna i istnieje potrzeba wykonania większej ilości pomiarów.

Ostatnio Reisbeck i Yiou [29] wskazali na możliwość zastosowania pomiarów ^{10}Be do badania zmian w promieniowaniu kosmicznym pod kątem zastosowania przy ustaleniu absolutnej radiowęglowej skali czasu. Jest to

obiecujące głównie z uwagi na fakt, że ^{10}Be jest szybko wytrącany z atmosfery ($\sim 1 \text{ rok}$) do rezerwuarów geochemicznych i może dać dokładne dane o

produkcji kosmogennej. Autorzy wziankuje, że została już wykonana pewna ilość pomiarów.

LITERATURA

- Kernstrahlung in der geophysik (red. H. Israel, A. Krebs), Springer-Verlag Berlin-Göttingen-Heidelberg (1962) tłum. ros. Moskwa (1964).
- Tanaka S., Inoue T., Imamura M., Earth Planet. Sci. Lett. 37 (1977) 55.
- Raisbeck G.M., Yiou F., Phys. Rev. C 9 (1974) 1385.
- Yiou F., Ann. Phys. Paris 3 (1968) 169.
- Müller R.A., Science 196 (1977) 489.
- Raisbeck G.M., Yiou F., Fruneau M., Loiseaux J.M., Science 202(1978) 215.
- Yiou F., Raisbeck G.M., Phys. Rev. Lett. 29 (1972) 372.
- Honda M., Lal D., Nucl. Phys. 51 (1964) 363.
- Honda M., Lal D., Phys. Rev. 118 (1960) 1618.
- Fontes P., Perron C., Lestrinquez J., Yiou F., Bernas R., Nucl. Phys. A165 (1971) 405.
- Jung M., Jacquot C., Baixeras-Aiguabella C., Schmitt R., Braun H., Girardin L., Phys. Rev. 188(1969) 1517.
- Amin B.S., Biswas S., Lal D., Somayajulu B.L.K., Nucl. Phys. A195 (1972) 311.
- Lal D., Petera B., "Handbuch der Physik" (wyd. K. Sitte) 46/2 Springer Berlin (1967) 551.
- Amin B.S., M.Sc. thesis, University of Bombay, Bombay, India (1970).
- Amin B.S., Lal D., Somayajulu B.L.K., Geochim. Cosmochim. Acta 39 (1975) 1187.
- Somayajulu B.L.K., *ibid.* 41 (1977) 908.
- Lal D., Venkatavaradan V.S., Science 151 (1966) 1381; Earth Planet. Sci. Lett. 3 (1967) 299.
- Yokohama Y., Nature 216 (1967) 569.
- Arnold J.R., Science 124 (1956) 584.
- Goel P.S., Kharkar D.P., Lal D., Narsappaya N., Peters B., Yistirajan V., Deep Sea Res. 4 (1957) 202.
- Amin B.S., Kharkar D.P., Lal D., *ibid.* 13 (1966) 805.
- Amin B.S., "Dating of ocean sediments by radioactive methods", M.Sc. Thesis, Bombay University (1970).
- Raisbeck G.M., Yiou F., Fruneau M., Lieuvin M., Loiseaux J.M., Nature 275 (1978) 731.
- McCorkell R., Fireman E.L., Longway C.C.Jr., Science 158 (1967) 1690.
- Raisbeck G.M., Yiou F., Fruneau M., Lieuvin M., Loiseaux J.M., Earth Planet. Sci. Lett. 43 (1979) 237.
- Merill J.R., Lyden E.F.W., Honda M., Arnold J.R., Geochim. Cosmochim. Acta 18 (1960) 108.
- Yokohama Y., Guichard F., Reyss J.L., Nguyen Huu Van. Science 201 (1978) 101.
- Craig H., Earth Planet. Sci. Lett. 23 (1974) 149.
- Raisbeck G.M., Yiou F., Radiocarbon 22 (1980) - w druku.

¹⁰Be: ЕГО ПОЗНАНИЕ И ПРИМЕНЕНИЯ

Резюме

В статье представлено современное состояние знания в области фундаментальных исследований и применений космогенного изотопа ¹⁰Be. Этот изотоп представляет особый интерес для геохронологии потому что благодаря времени полувыводного распада равной 1.5×10^6 лет может он выполнить продел между радиоуглеродным методом и методами K/Ar, Rb/Sr и другими. Описано методы детекции ¹⁰Be в разных реакциях. Проанализировано механизмы натуральной продукции берилла-10 в природе и представлено применения ¹⁰Be в исследованиях океанических осадков, арктического льда и метеоритов.

¹⁰Be: PRESENT STATE OF RESEARCH AND APPLICATIONS

Summary

The article presents a review of recent achievements in the field of research and applications of cosmogenic isotope ¹⁰Be. Due to its half-life value, equal to ca. 1.5×10^6 years, ¹⁰Be is of potential use in geochronology as it may fill the gap between radiocarbon dating and the methods of K/Ar, Rb/Sr etc. There are described the methods of detection and the measurements of cross-sections for production of ¹⁰Be in different reactions as well as the mechanisms of its production in nature. Recent applications of ¹⁰Be in the study of marine sediments, arctic ice and meteorites are also described.